

Årsrapport 2020

Monika Appel

Doktorandombudsman vid Sveriges Lantbruksuniversitet

Om rapporten

Föreliggande årsrapport ger en översikt av doktorandärenden som doktorandombudsmannen (DO) har arbetat med under 2020. (Enskilda ärenden kommer dock inte att beskrivas eftersom DO har tystnadsplikt.) I slutet av rapporten lyfts också angelägna generella problemområden. Underlaget kan användas i kårernas och lärosätets kvalitetsarbete för utbildningen på forskarnivå.

Verksamhetsåret 2020 blev speciellt i och med spridningen av covid-19. Möten och deltagande i föreläsningar m.m. kom under året att ske alltmer digitalt. I början av pandemin kontaktades DO av enstaka doktorander med covid-19-relaterade angelägenheter. Doktoranderna uppgav att de påverkades på olika sätt och under våren tog därför DO initiativ till och skickade ut ett antal kompletterande frågor digitalt till doktoranderna. Upplevelserna från den första tiden med covid-19 finns också sammanfattade i rapporten.

Underlag från SLU år 2020 (*Årsrapport 2020, SLU*) visar att av de då 559 aktiva doktoranderna var andelen kvinnor 57% och andelen män 43 %. Av samtliga aktiva doktorander hade ungefär 45 % utländsk bakgrund.*

En direkt jämförelse mellan doktoranderna i SLU:s årsredovisning 2020 och doktorandärendena i DO:s rapport är inte görligt, då bl.a. definitionen av utländsk bakgrund/internationella forskarstuderande skiljer sig, men DO:s sammanställning av doktorandärenden 2020 visar att andelen kvinnor under året var 53 % och andelen män 47 %. Av samtliga doktorandärenden utgjorde 71 % internationella forskarstuderande.

*Begreppen utländsk bakgrund och internationella forskarstuderande är mångtydiga. Enligt SCB:s definition, som SLU utgått från i sin årsrapport, är en person av utländsk bakgrund om den är född utomlands eller om båda föräldrar är födda utomlands. DO har inte frågat de enskilda forskarstuderande explicit om födelseland eller om deras båda föräldrar är födda utomlands, utan har definierat *internationella forskarstuderande* som forskarstuderande som kommunicerat på annat språk än svenska eller i övrigt förmedlat att de kommer från ett annat land än Sverige.

Ärenden

Ärenden* som kommer till DO spänner över såväl större som mindre problem och tar också olika mycket tid och engagemang i anspråk. Vissa ärenden kan lösas snabbt under en dag med få kontakter. Andra ärenden spänner över år och tar betydligt längre tid och engagemang. Det ärende som under verksamhetsåret 2020 tog mest tid, och där, förutom doktorand, också flera andra aktörer var inblandade, omfattade exempelvis en e-postkorrespondens på över 200 stycken och innebar ett stort antal olika möten.

Relativt ofta rör de hanterade ärendena fler dilemman. Den vanligaste anledningen till att ta kontakt är alltså upplevd problematik i handledningen. Dessa ärenden är ofta känsliga, komplexa och också de som generellt sett kräver mest tid. Under det gångna året har också situationen med covid-19 i viss utsträckning varit en utmaning. För vissa doktorander har pandemin inneburit direkta negativa konsekvenser för arbetet, medan en del doktorander har lyft fram positiva följder av situationen med covid-19. (Se mer om upplevelserna av covid-19 senare i rapporten!)

Sekretess

En viktig utgångspunkt i DO:s arbete är att DO har tystnadsplikt. Det är i slutändan den enskilda forskarstudenten som avgör om och när ett ärende ska tas vidare och eventuellt involvera fler aktörer.

Enskilda ärenden är också ofta av känslig natur och svåra att avkoda. I denna rapport och andra redovisningar gjorda av DO beskrivs därför inga enskilda ärenden eller ges någon explicit detaljerad information. Problematik lyfts upp på en mer övergripande nivå och fall redovisas utifrån kategorierna kön, internationella/nationella forskarstuderande samt fakultet.

*För att ett ärende ska klassificeras som ett ärende har följande definition valts; Ett ärende uppstår då en kontakt med forskarstudenten rör något som upplevs problematiskt av forskarstudenten och som återföljts av ytterligare kontakt. Det handlar sålunda inte om enbart en kort, väl avgränsad fråga av upplysande karaktär som stannar därvidlag.

Ärendehantering

Då alla människor är unika är varje ärende i viss mån unikt även om det kan röra samma problemområde. Det går därför heller inte att hantera alla ärenden efter en identisk mall, utan det handlar snarare om att sträva efter ett rättvist bemötande och stöd utifrån den enskilda personens förutsättningar och behov.

För det mesta brukar ett ärende starta med att en forskarstudent tar kontakt via e-post utifrån en problematisk situation eller ett spørsmål som hen upplever som problematiskt. En del forskarstuderande tar också kontakt via telefon. Vissa forskarstuderande söker även upp DO i anslutning till en föreläsning eller direkt ute på campus.

Under verksamhetsåret 2020 har av naturliga skäl i och med covid-19, de spontana mötena som första kontakt minskat och endast utgjort något enstaka. Det händer också att andra kontakter DO å en doktorands vägnar, vilket kan leda till att även doktoranden sedan tar kontakt. Det kan exempelvis vara en kursledare som har uppmärksammat en specifik forskarstudents situation eller en prefekt som vill ha rådgivning för en doktorands räkning. Om doktoranden själv inte har kontakt med DO räknas det inte som ett ärende. Däremot uppmuntrar DO i dylika fall vederbörande att ge doktoranden kontaktuppgifter.

Den inledande kontakten sker, som nämnts, vanligtvis via e-post. I allmänhet ges mer kortfattad information ju känsligare ärendet är och det är i efterföljande samtal som mer detaljer framkommer och upplevelser förmedlas. Det händer även att det bakom en tillsynes väl avgränsad fråga finns mer doktoranden bär på och det är viktigt att vara lyhörd och fånga upp även subtila signaler. I vissa fall är en avgränsad fråga en inkörsport till en mer bakomliggande problematik som leder till ett ärende. Sker den första kontakten via e-post brukar den forskarstuderande i allmänhet vilja boka in ett möte för samtal. I början av 2020, innan spridningen av covid-19, användes fortfarande de mötesrum som finns tillgängliga på SLU, campus Ultuna, men rätt snart användes dessa inte alls utan ersattes främst av digitala möten i zoom eller teams. Vissa telefonmöten och "walk and talk/sit and talk-möten" utomhus med fysisk distans har dock fortsatt, om än i mindre utsträckning. Beroende av problematik och behov och utifrån vad som framkommer under samtal kan olika vägar väljas. I vissa fall vill den forskarstuderande "bara" prata av sig, i andra fall kan samtal leda fram till att hen tillägnar sig verktyg för att själv gå vidare, medan det i en del fall mynnar ut i att DO tar ärendet vidare, antingen tillsammans med doktoranden eller själv på mandat av doktoranden. En del ärenden blir också föremål för andra instanser. DO kan i somliga fall även hänvisa till exempelvis företagshälsovården.

Sammanställning av 2020 års ärenden

Under de senaste åren har antalet ärenden varierat mellan 32 till 51 stycken. Under 2020 uppgick antal ärenden till 38 stycken, vilket är något flera än året innan. Det är ingen markant ökning med anledning av covid-19, men flera av doktoranderna har ändå tagit upp upplevd problematik utifrån pandemin och även doktorandgrupper på institutionsnivå har som grupp varit i kontakt och framfört sina erfarenheter av situationen. Bakom varje enskilt ärende som kommer till DO döljer sig ofta också ett varierande antal kontakter med den forskarstuderande och i flera fall även kontakter och samtal med myndigheter, handledare, prefekter, HR-avdelning, föreläsare, universitetsledning, fackförbundsrepresentanter, skyddsombud, företagshälsovård m.fl.

I denna rapport presenteras ärendena i variabeln kön utifrån värdena kvinnor och män*. Ärendena redovisas också utifrån nationalitet (svenska respektive internationella) samt fakultetstillhörighet; NJ, VH, LTJ samt S. (Se tabell 1.)

*I årsrapporten från 2019 reflekterar jag över variabeln kön. I samhället identifierar sig allt fler som icke-binära och frågan är hur man i statistik framöver kan komma att ställas inför hur en sådan variabel kan redovisas, utan att tumma på sekretessen i en så pass förhållandevis liten grupp som doktorandgruppen under ett verksamhetsår.

Tabell 1. Doktorandärenden 2020 fördelade på kön, nationalitet samt fakultet

Kön(%)		Nationalitet (%)		Fakultet (%)			
<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>	<i>Svenska</i>	<i>Internationella</i>	<i>NJ</i>	<i>VH</i>	<i>LTJ</i>	<i>S</i>
47	53	29	71	53	15	17	15

Under 2020 uppgick ärendena till 38 stycken fördelade på samtliga fakulteter. Som framgår av tabell 1 var 43 kvinnor och 53 % män. För första gången under alla år SLU har haft en doktorandombudsperson var inte kvinnorna i majoritet. Det finns ingen tydlig förklaring som sticker ut. Under verksamhetsåret 2019 var andelen kvinnor som var doktorander 58 %, under 2020 låg siffran på 57% så det beror inte på en högre total andel män i forskarutbildningen 2020. Vad som däremot går att skönja utifrån ärendena är en viss ökning av män som tagit kontakt med anledning av upplevd ohälsa och stress.

Kön har i den statistiska världen genom åren främst redovisats utifrån variablerna kvinnor och män och inte beaktat den flytande skala som utgör verkligheten. På senare år har allt fler personer identifierat sig som icke-binära och en fråga som kan komma att bli aktuell framöver, men som DO hittills inte ställts inför, är hur könsfördelning kan rapporteras i en så förhållandevis liten population som doktorandärenden under ett verksamhetsår. Detta uppmärksammade DO även i 2019-års rapport.

Under flera år har det varit en överrepresentation av utländska doktorander i besöksstatistiken med undantag för år 2019. Även under 2020 utgjorde de utländska doktoranderna en större andel. Svenska och utländska doktorander har genom åren ofta tagit kontakt av liknande anledningar, men de utländska doktoranderna har framför allt tidigare stuckit ut på några områden. De har bl.a. påtalat svårigheter i kontakt med myndigheter, haft språkrelaterade bekymmer och problem relaterade till situationen som stipendiedoktorander. Successivt har emellertid antalet utländska doktorander som tagit kontakt av dessa anledningar varit färre. Antalet stipendiedoktorander vid SLU har också minskat avsevärt de senaste åren och numera gäller dessutom enligt högskoleförordningen (HF 5 kap. 4 §) att doktorander som antas från och med 1 juli 2018 och som har stipendium som studiefinansiering ska anställas som doktorander senast när det återstår en utbildningstid motsvarande tre års utbildning på forskarnivå på heltid. Högskoleförordningen anger dock också vissa undantag (HF 5 kap. 4a §).

Utländska doktorander lyfter emellertid fortfarande känslor av ensamhet på ett annat sätt än vad svenska doktorander har gjort, precis som de gjorde även före covid-19.

Uppmärksammade områden

Under denna rubrik lyfts i år lite blandad konfekt i stor och smått.

Covid-19

Det står klart att situationen med covid-19 under året som har gått, tveklöst har påverkat de forskarstuderande mer eller mindre på olika sätt. Forskarutbildning innebär alltid ett visst mått av osäkerhet, men i kombination med en världsomfattande epidemi blir osäkerheten desto större och det blir många nya situationer att hantera. Samarbeten har påverkats, disputationer har skett digitalt med allt vad det har inneburit, datainsamling, undervisning, kursdeltagande, anpassning av arbetet till hemmaplan, sociala kontakter är några delar som berörts. Oron utifrån situationen med covid-19 har också varit något mer uttalad bland de utländska doktoranderna och de har i flera fall uttryckt oro för släktingar i hemlandet, samt mer explicit uttryckt saknad efter nära och kära som befunnit sig långt ifrån dem.

Utifrån de doktorandkontakter som DO har haft under året samt utifrån svaren i det frågeformulär som DO tog initiativ till och skickade ut till doktoranderna vid SLU under vårterminen 2020, kan också konstateras att flera har en stark oro över hur omställningen, med allt vad det har inneburit, påverkar såväl avhandlingens kvalitet som möjlighet att slutföra forskarutbildningen i tid. Såväl enskilda doktorander som doktorander i grupp framhåller särskilt vikten av att få extra tid för sin forskarutbildning och på så sätt kompenseras för följderna av covid-19. (Se bilaga 1 för en sammanställning på engelska över vad doktoranderna främst har lyft fram!)

Utebliven förnyad anställning

I likhet med föregående verksamhetsår uppmärksammar DO på förekommen anledning även under 2020 en rättsosäker användning vad gäller förnyande av doktorandanställning. I högskoleförordningens 5 kap. 7 § framgår att en första anställning som doktorand får gälla i högst ett år och att anställningen därefter får förnyas med högst två år i taget. Under tiden som doktoranden har en anställning får inte resurserna dras in (HF 6 kap. 30§).

Vare sig i den centrala lagstiftningen eller i SLU:s regleringar finns i dag bestämmelser om beslut att inte förnya en anställning ska prövas på liknande sätt som indragning av resurser. Detta öppnar upp för en rättsosäker, godtycklig tillämpning. Förvisso har doktoranden även utan en anställning rätt till handledning och andra resurser så länge inte beslut om indragning har fattats enligt högskoleförordningens 8 kapitel 10 §, men den rättigheten blir tämligen tandlös utan en inkomst. Då doktoranden fortfarande är registrerad på forskarutbildningen kan den heller inte erhålla a-kassa. En doktorand kan därför, mot sin vilja, vara tvungen att avbryta sin utbildning utan att ha fått sin sak rättssäkert prövad.

Ingenting hindrar emellertid de enskilda lärosätena från att säkerställa högre grad av rättssäkerhet och fler lärosäten har börjat täppa till luckan i förordningen. Vid Karolinska institutet har man exempelvis tagit fram en policy* (Regler och anvisningar: Indragning av

resurser för doktorand vid Karolinska Institutet Dnr 1-434/2014) om att doktorandens anställning bör förnyas till dess att Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH) har tagit beslut i ett eventuellt överklagande. Även vid Malmö Högskola har man vidtagit åtgärder och doktorandens anställning fortgår under tiden en utredning pågår. (Vägledning för hantering av avvikelser från individuell studieplan i forskarutbildningen 2020/482)

Uppdaterade listor över doktorander och skyddsombud

En del doktorander har uppmärksammat att de inte har nåtts av utskick då de fakultetsvisa doktorandlistorna har använts. Deras namn har helt enkelt inte funnits med i listorna. Emellanåt är även personer som finns med på listorna inte längre kvar som doktorander. Listorna innehåller också delvis e-postadresser till andra personalkategorier. Utifrån den information som DO har fått är de fakultetsvisa doktorandlistorna de bästa som finns att tillgå för närvarande, men det borde gå att skapa bättre rutiner för att hålla listorna så uppdaterade som möjligt.

DO har också efterfrågat listor över skyddsombud och även dessa listor har sina brister. En viss eftersläpning vad aktualitet anbelangar gäller även dessa listor, vilket delvis ligger i sakens natur. En annan svaghet i listorna är att det i dagsläget inte går att se vilka institutioner skyddsombuden företräder. På en förfrågan till HR av DO så är svaret emellertid att man ser över detta. Även vad gäller listorna över skyddsombud är det väsentligt att se över hur de kan hållas så uppdaterade som möjligt med adekvat information.

Fakultetsvis introduktion för nya doktorander

En ny doktorand behöver få en bra start på forskarutbildningen. En tidig introduktion till utbildningen är i detta sammanhang betydelsefull. Vid SLU tillämpas flera olika slags introduktioner, däribland numera också en kortare onlinekurs.

De olika institutionerna vid SLU har även sina introduktionstillfällen. Rådet för forskarutbildning vid SLU har i sina *Rekommendationer för introduktion av nya doktorander till forskarutbildningen och SLU* (FUR 2018-03-01) vänt sig särskilt till de olika institutionerna. Rekommendationerna har i syfte att verka som ett stöd och komplement till institutionsspecifik introduktion.

En punkt i rekommendationerna rör också introduktionen på fakultetsnivå. I en sådan introduktion listas ett antal inslag som, enligt rekommendationerna, bör ingå. Vidare framgår att det är också möjligt att anordna introduktionen på annat sätt, såsom exempelvis en kurs, men då bör också samma inslag ingå. Sedan länge har de ortvisa introduktionerna på fakultetsnivå för nya doktorander sett olika ut, alltifrån en halvdag till en organiserad kursvecka. Detta är inget som går emot rekommendationerna, men det medför att doktoranderna vid de olika orterna, utifrån de olika uppläggen, får helt olika "djup" med sig in i forskarutbildningen. I *SLU:s strategi 2021-2025* är ett av tre fokusområden "Ett SLU" och

här lyfts också vikten av att skapa likvärdighet och likvärdiga förutsättningar oavsett verksamhet fram.

Grönt ljus för huvudhandledare

En väl fungerande handledningsrelation är fundamental för forskarutbildningen. Likväl är en av de vanligaste anledningarna till doktoranders upplevda problem under sin forskarutbildning att det på något sätt uppstår trassel i handledarrelationen. Det är också den främsta anledningen till att doktorander kontaktar DO. En rad olika preventiva åtgärder har genom åren satts in såsom handledarutbildningar, olika fortbildningar, fler adekvata seminarier, preciserande av åtaganden, underlag för samarbete, införande av fler handledare, ISP etc. I mina kontakter med doktorandombudsmannakollegor, samt efterforskningar på internet, framkommer att vissa lärosäten har infört ett slags grönt ljus för huvudhandledare som ska vara uppfyllt innan hen kan rekrytera en ny doktorand. (Se följande länk för KTH https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.989973.1614086637!/greenlight-form-v-2021-02-16.docx. samt underlaget för KI i bilaga 2!) Exempelvis skulle ett, för den tilltänkta handledaren, redan stort antal doktorander kunna utgöra ett skäl för avslag för grönt ljus om handledaren bedöms sakna tid för ytterligare doktorander. Ett annat skäl kan vara att handledaren är inblandad i ett flertal konflikter med tidigare doktorander eller andra på arbetsplatsen.

Vid införande av grönt ljus är givetvis en utmaning att avslaget i förekomna fall ska vara rättssäkert.

Bilaga 1

How covid-19 has affected doctoral studies

Depending in what phase in their studies, what kind of project, experienced support, individual differences, and other circumstances, doctoral students at SLU have various experiences of the situation with covid-19. Some reflections:

A common issue that is emphasized is the loss of time because of work adaptations due to covid-19. Every delay due to covid-19 also means less study time and extra uncertainty that can create more stress and extra anxiety.

Delayed data collection;

Postponed field work;

Affected collaboration with partners in other countries etc.;

Cancelled or postponed courses;

Adaption to digital teaching (both positive and negative experiences);

Poor working environment at home;

Children and family members at home when working from home can cause disturbance;

Worries themselves or about relatives in Sweden or in other countries who have or have had or have an extra risk to get covid-19;

Lack of social interaction;

Digital dissertation defenses – initially, there were some technical problems. The social and festive traditions surrounding the doctoral defense were also missed.

Some positive aspects, according to the doctoral students

In the situation with covid-19, there are seldom any positive aspects are mentioned in the news or elsewhere. That is, of course, understandable. The covid-19 pandemic is a global, social, economic, and political crisis, and we do not know when normality will return or how the new normality will look like. However, some positive aspects were also highlighted among the doctoral students:

Less time to travel to work (which also creates more time for hobbies, and family, etc.)

Possibly to focus better for various reasons such as less disturbance from others, fewer distractions – less stress

Increased flexibility, more freedom when working and how to work

Fewer unnecessary, long meetings

More meetings online, some courses got online quickly

Getting more used to digitalization

Sharing experiences with others and more concern shown for each other

Areas for improvement

Information and communication in general; equivalent information in English, more information and tips about working from home, more updated and summarized information regarding covid-19 and measures taken by SLU,

Information about prolongation of doctoral studies due to covid-19 was mentioned in particular

Support to get appropriate equipment for home work

More space between people in the offices, remind people to follow the rules

More social activities such as “zoom fika”

Bilaga 2

Karolinska
Institutet

Green light to supervise a doctoral student

Name applicant		E-mail	Year of birth
Academic title		Employer ☐ KI ☐ Region Stockholm ☐ Other:	
KI department Click to choose department		Unit, research group, etc	

Title

☐ This green light is a part of an application for establishing a doctoral position

☐ This green light application is filed separately, for the following reason:

☐ KID grant application ☐ Appointing a new principal supervisor during an ongoing doctoral education

☐ Other reason (explain):

Number of doctoral students that you are <i>currently</i> supervising: as principal supervisor: as co-supervisor:	
☐ I have participated in KI's Introductory doctoral supervision course Year: _____ ☐ I will participate in KI's Introductory doctoral supervision course before the admission of a new doctoral student ☐ I have completed KI's mandatory web course for supervisors Year: _____ ☐ I have participated in other course(s) relevant to supervising doctoral students. Description, including course title, organiser and year, in "Comments" below.	

[illegible]

Signature of applicant

- ☐ I have time to supervise a new doctoral student
- ☐ I can provide good supervision to a doctoral student
- ☐ I am aware that a good doctoral education environment is a requirement for establishing a doctoral position

Date _____ Signature applicant _____

Endorsement - if the Department so requires

I endorse this application (to be signed by head of unit, research group leader, or equivalent)

Date _____ Signature _____

DECISION

An approval means that the applicant has a green light to supervise a new doctoral student at this department - providing that a doctoral position can be established for the named doctoral project.

Godkännande innebär att sökanden har grönt ljus att handleda en ny doktorand vid denna institution – under förutsättning att en doktorandplats kan inrättas för aktuellt doktorandprojekt.

Green light application approved - Grönt ljus-ansökan godkänns

This application is approved when the decision is signed below or signed digitally (EduSign) – given that the declined-box below is not ticked.

Ansökan är godkänd när beslutet är underskrivet nedan eller genom digital signering (EduSign) – under förutsättning att rutan för avslag inte är ikryssad.

☐
Green light application declined - Grönt ljus-ansökan avslås

The application is declined if this box is ticked¹. A document where the reasons are stated must be attached.
Ansökan är avslagen om rutan är ikryssad¹. Ett dokument ska bifogas som beskriver skälen till avslaget.

We have made a joint decision: *Vi har tagit ett gemensamt beslut:*

Date _____	Signature, Head of department (<i>prefekt</i>) _____	Name in block letters _____
Date _____	Signature, Director of doctoral studies (<i>studierektor</i>) _____	Name in block letters _____
Date _____	Signature _____	Name in block letters _____
Date _____	Signature _____	Name in block letters _____

¹ If the applicant has submitted this form digitally, the document has to be printed to make it possible to tick the box. After that, the document can be scanned to make it possible for the decision makers to sign digitally. It is possible to have more than one original document if the signatures are in different documents.

Om den sökande har ansökt digitalt skrivs blanketten ut på paper så att det går att kryssa i rutan. Därefter kan blanketten skannas in om beslutsfattarna signerar digitalt. Där går att ha flera originaldokument om signaturerna inte går att samla i samma dokument.